Cercetarea lexicografică ieşeană. Un punct de vedere

Maria Aldea[*]

Keywords: *lexicographical research of Iasi*; *published dictionaries*; *digital dictionaries*; *digital corpora*; *diachronic corpora*

Şcoala lingvistică ieşeană, alături de cea bucureşteană şi de cea clujeană, reprezintă unul dintre elementele de bază ale nucleului triadic al cercetării lingvistice româneşti, nucleu ce a generat şi a impus liniile de investigare lingvistică şi filologică ce au aliniat şi continuă să alinieze cercetarea românească direcţiilor similare internaţionale. Întrucât activitatea şcolii ieşene de lingvistică în integralitatea ei este un subiect ce se pretează unei expuneri de dimensiuni ample, datorită restricţiilor de ordin tipografic, în prezentarea noastră am ales să ne ocupăm doar de una dintre direcţiile de cercetare promovate de aceasta, şi anume cea lexicografică.

Un segment preţios al cercetării lingvistice româneşti este reprezentat, aşadar, de lexicografie, în general, şi de lexicografia ieşeană, în particular. Este bine-cunoscută evoluţia istorică a eforturilor şi a tentativelor de realizare de lucrări lexicografice (de la liste de cuvinte, glosare, la opere fundamentale), unele concretizate, altele nu, începând cu secolul al XVI-lea pe întreg teritoriul României de astăzi (cf. Seche 1966/1969). Datorită contextului sociocultural şi istoric ce obliga provinciile româneşti la o sincronizare (pe toate planurile) cu Occidentul, aceste eforturi intelectuale au căpătat amploare începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi au continuat pe întreg parcursul secolului al XX-lea. Din acest punct de vedere, este incontestabil meritul universitarilor şi cercetătorilor ieşeni în fundamentarea unei orientări ştiinţifice solide în ceea ce priveşte tehnica lexicografică şi, implicit, producţia de dicţionare. Amintim în continuare câteva nume ale unor creatori şi generatori de opere lexicografice:

(a) Alexandru de Cihac[1], autor al celui „dintîi dicţionar românesc consacrat exclusiv etimologiilor" (Seche 1966, I: 103–104), dicţionar datorită căruia în arealul românesc se „inaugurează un curent de cercetare ştiinţifică modernă, în general străin de ideile preconcepute" (Seche 1966, I: 103).

[*] Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România.

[1] *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort s/M, vol. I: Éléments latins comparés avec les autres langues romanes, 1870; vol. II: Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais, 1879.

BDD-V4890 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:12:02 UTC)

(b) Heyman (Hariton) Tiktin[2], autorul unui dicţionar bilingv, româno-german, care a fost reeditat în perioada 2000–2005 de un grup mixt de cercetători români şi germani, partea ieşeană fiind coordonată de prof. univ. dr. Vasile Arvinte[3].

(c) Alexandru Philippide, cel care pe bună dreptate va fi considerat fondatorul şcolii ieşene de lingvistică şi de al cărui nume se leagă implicit naşterea Institutului de Filologie Română din Iaşi. Acestuia i-a fost încredinţată sarcina elaborării dicţionarului-tezaur al limbii române, care, în ciuda efortului intelectual depus, după o muncă asiduă desfăşurată pe parcursul a zece ani, îi va fi retrasă.

(d) August Scriban[4], care, în 1939, publica la Iaşi o lucrare de referinţă pentru lexicografia română contemporană, lucrare ce-l va transforma într-„un exemplu de excepţională perseverenţă şi pasiune" (Seche 1969, II: 122).

Desigur, lista exemplelor este departe de a putea fi încheiată[5].

Tocmai datorită numărului deosebit de mare de producţii lexicografice, în cele ce urmează mă voi limita la expunerea succintă a câtorva dintre realizările universitarilor şi cercetătorilor ieşeni[6], realizări apărute în ultimii şapte ani doar în format digital sau pe suport electronic, chiar dacă nu puţine sunt lucrările şi în format tipărit[7].

---

2 *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, 3. Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Band I-III, Cluj-Napoca, Clusium, 2000, 2003, 2005.

3 Din echipa de cercetători ieşeni au făcut parte: Nistor Ciocan, Vlad Cojocaru, Cristina Florescu, Constantin Frâncu, Eugen Munteanu, Ion Oprea, Gertrud Sauer, Leon Şimanschi, Octavian Tcaciuc, Adrian Turculeţ şi Despina Ursu.

4 *Dicţionaru limbiĭ româneştĭ (Etimologiĭ, înţelesurĭ, exemple, citaţiunĭ, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Ediţiunea întîĭa, Iaşi, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună".

5 A se vedea, în acest sens, volumul coordonat de Laurenţiu Şoitu, *150 de ani de lexicografie la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2009.

6 Nu voi lua în discuţie resursele electronice de dialectologie şi geografie lingvistică. Pentru rolul acestora, a se vedea Dumistrăcel, Hreapcă şi Botoşineanu 2015: 19–72, respectiv Dumistrăcel, Hreapcă şi Botoşineanu 2017: 191–218.

7 Dintre lucrările lexicografice tipărite, reţinem aici, în primul rând, cele două volume ale Feliciei Dumas, *Dicţionar bilingv de termeni religioşi român-francez şi Dictionnaire bilingue de termes religieux orthodoxes francais-roumain*, apărute în 2010, la Editura Doxologia din Iaşi. Aşa cum autoarea mărturiseşte, volumul cu limba de bază română înregistrează „ansamblul numelor comune din vocabularul religios românesc împreună cu echivalenţele lor corespunzătoare din limba franceză, care se înscriu în [...] o terminologie religioasă ortodoxă." (Dumas 2010a: 30), în timp ce volumul cu limba de bază franceză „contient l'ensemble des noms communs relevant de cette terminologie religieuse orthodoxe fixée en langue avec leurs équivalents roumains" (Dumas 2010b: 17).

Apoi, tot la Iaşi, însă la editura UAIC, vede lumina tiparului, în 2011, şi un *Dicţionar de francofonie canadiană*, realizat sub coordonarea Corinei Dimitriu-Panaitescu şi a colectivului format din Maria Pavel, Cristina Petraş şi Dana Nica.

Tot în 2011, la Editura Litera Internaţional, din Bucureşti, apare *Dicţionar ilustrat de cuvinte şi sensuri recente în limba română*, elaborat de Elena Dănilă şi Andrei Dănilă, o lucrare al cărei merit este de a pune la îndemâna vorbitorilor de limbă română un instrument util pentru înţelegerea unor cuvinte pătrunse recent în română.

BDD-V4890 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:12:02 UTC)

Aminteam anterior proiectul dicţionarului-tezaur început de A. Philippide, preluat şi asumat apoi de S. Puşcariu; acest proiect se bucură astăzi de o ediţie anastatică apărută în 2010 şi realizată, sub coordonarea acad. Marius Sala şi a acad. Gheorghe Mihăilă, de către cercetătorii lexicografi ai institutelor Academiei Române. Partea ieşeană a asumat editarea literelor E *(E – Erzaţ; Es – Ezredeş), L (L – lherzolită; li – luzulă), V (v – veni; venial – vizurină; vîclă – vuzum), W, X, Y, şi litera Ş* (excepţie face articolul consacrat lui *şi*), cercetătorii lingvişti implicaţi fie în redactarea propriu-zisă, fie în procesul de revizie fiind Irina Andone, Lucia Cifor, Marius-Radu Clim, Doina Cobeţ, Rodica Cocârţă, Elena Dănilă, Eugenia Dima, Marcela Deutsch, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Laura Manea, Dragoş Moldovanu, Corneliu Morariu, Eugen Munteanu, Carmen-Gabriela Pamfil, Ioan Oprea, Rodica Radu, Despina Ursu, Mioara Vişoianu şi Victoria Zăstroiu. Aceştia au beneficiat de ajutorul incontestabil al analiştilor programatori Adriana Ivanciu, Monica Corodeanu, Monica Pădureanu, Iolanda Lăcătuşu şi Georgiana Puşcaşu.

Chiar dacă ediţia anastatică a apărut, în momentul de faţă se continuă munca la informatizarea DLR (vezi, în acest sens, proiectul eDTLR), mai exact, pe lângă „transpunerea în format electronic a celor 17 885 de pagini ale *Dicţionarului* (doar pentru ultimele volume tipărite existând o formă culeasă pe calculator)" (Haja 2015: 11), în prezent se lucrează la actualizarea şi unificarea tehnicii, pentru că, aşa cum afirmă Haja (2015: 12),

> ca urmare a diferenţelor mari de timp, apar discrepanţe, la nivelul perspectivei de stabilire a listei de cuvinte, al redactării lexicografice, al bibliografiei DLR între literele lucrate în prima serie şi cele din ultimele volume.

Astfel, continuă Haja (2015: 14),

> pentru redactarea articolelor DLR avem la dispoziţie o colecţie de izvoare textuale pentru limba literară şi pentru limba populară ori regională (lucrările din *Bibliografia* DLR, pe suport de hârtie şi în format .doc ori .txt obţinut prin scanare şi recunoaştere optică a caracterelor), dicţionare, fişe (scrise de mână, dactilografiate sau în format electronic), un program de indexare şi de căutare automată accesibil on-line. Pentru optimizarea procesului de documentare şi de redactare a dicţionarului-tezaur ar fi necesar un corpus diacronic al limbii române, adnotat la nivel de cuvânt, cu posibilităţi de consultare complexă (aşa cum permite, de exemplu, *Sketch Engine* […]), de programe de scriere de dicţionar adaptate la specificul şi complexitatea DLR […] şi, mai ales, de lexicografi specializaţi şi în domeniul lexicografiei informatizate.

O realizare lexicografică importantă este cea coordonată de Elena Isabelle Tamba (Dănilă), şi anume *Corpus lexicografic românesc esenţial (CLRE).*

Nu în ultimul rând, sub coordonarea Eugeniei Dima şi a Gabrielei E. Dima, la Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" a apărut în 2016 volumul *Traducătorii români şi traducerile laice din secolul al XVIII-lea*, în care se realizează o trecere în revistă descriptivă a traducerilor laice şi a traducătorilor din secolul al XVIII-lea. Şi exemplele pot continua.

BDD-V4890 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:12:02 UTC)

100 de dicţionare din bibliografia DLR aliniate la nivel de intrare şi la nivel de sens. Împreună cu o echipă formată din tineri cercetători ieşeni, şi anume Marius-Radu Clim, Marius Răschip, Ana Spenchiu-Catană şi Mădălin-Ionel Patraşcu, a fost realizată o bază de date ce însumează aproximativ o sută de dicţionare înregistrate în *Bibliografia DLR*. Se cuvine să menţionăm aici, în primul rând, că, după finalizarea proiectului în anul 2013, Academia Română a decis ca, începând cu anul 2015, să includă între proiectele prioritare pe care le susţine şi *CLRE*-ul. Aşadar, în prezent, acest proiect se continuă exclusiv în cadrul Departamentului de lexicologie şi lexicografie al Institutului de Filologie Română „A. Philippide", sub coordonarea dr. Gabriela Haja, cercetător ştiinţific I. Meritul echipei[8] actuale este acela de a fi îmbogăţit baza de date prin exploatarea unui număr mult mai mare de dicţionare. În al doilea rând, şi datorită acestui corpus, cercetarea lexicografică românească în integralitatea ei este inclusă în proiecte europene de mare anvergură: DÉRom, al cărui obiectiv este crearea unui dicţionar etimologic panroman[9] (cf. http://www.atilf.fr/DERom), respectiv *ENeL: European Network of e-Lexicography* (cf. http://www.elexicography.eu/), ce are ca ţintă crearea unei reţele, la nivel european, care să însumeze toate resursele lexicografice digitale/ informatizate existente pe piaţă[10].

O reuşită exemplară ce vine să umple un gol în cercetarea lexicografică românească este lucrarea intitulată *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (ştiinţific versus popular)*, publicată atât în format imprimat, cât şi pe suport electronic, CD-rom, în 2015. Elaborată sub coordonarea dr. Cristina Florescu de către un grup de cercetători ieşeni, şi anume Liviu Apostol, Alina Bursuc-Pricop, Cristina Cărăbuş, Dan-Adrian Chelaru, Laura Manea, Florin-Teodor Olaru, Mădălin-Ionel Patraşcu, Elena Tamba, cărora li s-au alăturat, din alte centre universitare, şi Rodica Zafiu, Maria Iliescu, Mariana Neţ şi Nistor Bardu, lucrarea în sine, dincolo de studiile lingvistice aprofundate care o prefaţează, îşi află greutatea, credem noi, în baza de date lexicale consacrată fenomenelor atmosferice, intitulată *Dicţionarul fenomenelor atmosferice (DFA)*, bază de date ce cuprinde aproximativ 1500 de lexeme tratate din punct de vedere semasiologic. Respectând criterii stricte în descrierea termenilor, ceea ce conferă coeziune şi coerenţă resursei, meritul incontestabil al acesteia constă, în primul rând, în pionieratul echipei de cercetare ieşene, nu doar la nivel naţional, ci şi european, în a studia în profunzime, într-o perspectivă comparată, terminologia meteorologică a fenomenelor atmosferice la nivelul limbajului ştiinţific versus limbajul popular (în sens dialectal) şi, în al doilea rând, în reactualizarea patrimoniului lingvistic româ-

[8] Din echipă fac parte: Marius-Radu Clim, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Laura Manea, Eugen Munteanu, Alina-Mihaela Pricop, Elena Isabelle Tamba şi Mădălin-Ionel Patraşcu.

[9] Cercetătorii ieşeni implicaţi în proiect sunt: Alina Bursuc, Cristina Florescu, Ana-Maria Gînsac, Laura Manea, Eugen Munteanu, Florin-Teodor Olariu, Elena Tamba.

[10] Echipa de cercetare ieşeană este formată din Ana Catană-Spenchiu, Marius-Radu Clim, Gabriela Haja, Ana-Maria Minuţ, Mădălin-Ionel Patraşcu, Elena Tamba şi Dan Cristea.

BDD-V4890 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:12:02 UTC)

nesc prin „recuperarea […] atât a etimologiei cuvintelor şi sensurilor regionale, cât şi a sensurilor şi sintagmelor folosite în limbajul ştiinţific al meteorologiei" (Florescu 2015: 21).

Chiar dacă nu sunt lucrări lexicografice în sensul strict al cuvântului, totuşi, prin indicele de cuvinte şi forme, respectiv prin cel de nume proprii, ce pot fi, credem noi, punct de reper pentru viitoare baze de date lexicale, consemnăm aici şi volumele apărute sub coordonarea prof. dr. Eugen Munteanu la Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" în anul 2016, şi anume *Vechiul Testament – Septuaginta. Versiunea lui Nicolae Spătarul Milescu (Ms. 45 de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române)*[11], respectiv între anii 2009 şi 2015, seria nouă MLD – *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*[12], volume consultabile pe site-ul http://consilr.info.uaic.ro/~mld/monumenta/.

Nu putem încheia această trecere în revistă selectivă şi mai ales subiectivă fără a menţiona că în acest moment literatura românească de specialitate se bucură de existenţa unui corpus electronic de excepţie al textelor româneşti vechi (1521–1640), manuscrise şi tipărituri româneşti (peste 30 la număr) redactate cu alfabet chirilic până la 1640, corpus realizat sub coordonarea prof. Alexandru Gafton, de către o echipă de cercetători ieşeni, timişoreni şi bucureşteni: Roxana Vieru, Iulian Ionuţ Vieru, Adina Chirilă, George Bogdan Ţâra şi Gheorghe Chivu. Corpusul digital, prin softul creat, permite interogarea tuturor faptelor de limbă, fiind astfel extrem de util în observarea dinamicii limbii. Acesta poate fi consultat on-line, în acces liber, pe http://www.textvechi.ro/.

Urmare a celor expuse anterior, putem conchide că prin demersurile de digitalizare şi de informatizare a unora dintre lucrările ce aparţin patrimoniului lingvistic şi cultural românesc, cercetătorii ieşeni contribuie în manieră incontestabilă nu doar la prezervarea şi transmiterea moştenirii noastre lingvistice şi culturale, ci şi la alinierea şi integrarea cercetării lexicografice româneşti în circuitul european şi transeuropean.

Bibliografie

Dumas 2010a: Felicia Dumas, *Dicţionar bilingv de termeni religioşi român-francez*, Iaşi, Editura Doxologia.

Dumas 2010b: Felicia Dumas, *Dictionnaire bilingue de termes religieux orthodoxes francais-roumain*, Iaşi, Éditions Doxologia.

Dumistrăcel, Hreapcă, Botoşineanu 2017: Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Luminiţa Botoşineanu, *Preluarea, adaptarea şi literarizarea textelor orale în registru*

[11] Colectivul de cercetători a fost alcătuit din Ana-Maria Gînsac, Ana-Maria Minuţ, Lucia-Gabriela Munteanu şi Mădălina Ungureanu.

[12] Cercetătorii implicaţi în elaborarea celor 17 volume au fost: Anca Bibiri, Iosif Camară, Claudiu Coman, Emanuel Conţac, Ana-Maria Gînsac, Octavian Gordon, Gabriela Haja, Dragoş Mîrşanu, Maria Moruz, Mihail Neamţu, Mihaela Paraschiv, Alina Pricop, Ovidiu Sferlea, Elena Tamba, Wilhelm Tauwinkl, Mădălina Ungureanu, Alin Vara, Mihai Vladimirescu.

BDD-V4890 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:12:02 UTC)

dialectal în Dicţionarul limbii române al Academiei, în Lucrările celui de-al şaselea Simpozion Internaţional de Lingvistică (Bucureşti, 29–30 mai 2015), Editoare: Maria Stanciu Istrate şi Daniela Răuţu, Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold, p. 191–218.

Dumistrăcel, Hreapcă, Botoşineanu 2015: Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Luminiţa Botoşineanu, *Lucrările româneşti de geografie lingvistică şi Dicţionarul Limbii Române al Academiei: Oferta lexicografică a materialului necartografiat şi problematica „literarizării"*, în ALIL, t. LV, p. 19–72.

Florescu 2015: Cristina Florescu (editor), *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (ştiinţific versus popular)*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Haja, Tamba 2015: Gabriela Haja, Elena Isabelle Tamba, *Cercetarea lexicografică academică actuală: tradiţie şi modernitate*, în ALIL, t. LV, Bucureşti, p. 7–17.

Haja *et alii* 2005: Gabriela Haja, Elena Dănilă, Corina Forăscu, Bogdan-Mihai Aldea, *Dicţionarul limbii române (DLR) în format electronic. Studii privind achiziţionarea*, Iaşi, Editura Alfa, 76 p. (www.consilr.info.uaic.ro).

Seche 1966/1969: Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, vol. I–II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Tamba *et alii* 2012: Elena Tamba, Marius-Radu Clim, Ana Catană-Spenchiu, Mădălin Pătraşcu, *Situaţia lexicografiei româneşti în context european*, în „Philologica Jassyensia", Anul VIII, Nr. 2 (16), p. 259–268.

Lexicographical Research of Iaşi. A Point of View

The Linguistic School of Iaşi as well as those of Bucharest and Cluj represents one of the core elements of the triadic nucleus of the Romanian linguistic research. This nucleus, that has generated and imposed the scientific lines into Romanian linguistics and philology, has aligned and continues to align the Romanian research to the similar international directions.

In the present paper, I aim to bring to the fore one of the research directions highlighted by the Linguistic School of Iaşi, namely the lexicographical one. Doing that, I want to catch a stage of its recent history.

The merits of the academics and researchers of Iaşi are well-known; they substantiate a sound scientific orientation regarding the lexicographical technique and, implicitly, the dictionaries' production. Thus, Alexandru de Cihac, Heyman (Hariton) Tiktin, Alexandru Philippide, August Scriban and others through their published or just designed works have become landmarks for the subsequent lexicographical productions. At a distance of about one century, the Linguistic School of Iaşi does not deny itself. Professors and researchers preserve and carry on their cultural heritage in an exemplary manner by contributing to its valorization either by producing printed editions, or digital versions. Both their digital and printed achievements are remarkable. First of all, I note the participation of the researchers of Iaşi in the accomplishment of the anastatic edition of the Romanian Language Dictionary (DLR) and their involvement in the creation of the electronic version. Then, the *Corpus lexicografic românesc esenţial (CLRE). 100 de dicţionare din bibliografia DLR aliniate la nivel de intrare şi la nivel de sens* [CLRE. Essential Romanian Lexicographic Corpus. 100 Dictionaries from DLR Bibliography Aligned by Entries and Meaning], coordinated by Elena Isabelle Tamba (Dănilă); starting with 2015, the Romanian Academy has included

BDD-V4890 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:12:02 UTC)

this corpus into its priority projects, being carried on by a research team of the ″A. Philippide″ Institute of Romanian Philology coordinated by Gabriela Haja. The *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (ştiinţific versus popular)* [Romanian Meteorological Scientific and Popular Terminology of Atmospheric Phenomena], directed by Cristina Florescu is another remarkable result. Even if they are not strictly lexicographical works, the new series of *Monumenta linguae Dacoromanorum* (MLD), leaded by Eugen Munteanu and the electronic corpus of the old Romanian texts (1521–1640), coordinated by Alexandru Gafton, are excellent results allowing a searchable corpora from a lexical point of view.

By digitalizing some of the works belonging to the Romanian heritage, the researchers of Iaşi unequivocally contributed both to preserve and spread our linguistic and cultural inheritance, and also to align and interconnect the Romanian lexicographical research with the European and trans-European one.

BDD-V4890 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:12:02 UTC)